

Gál Adél, Bacskai Dorina

Szokrális kéziratok szövegeinek szimbolikája

1. Bevezetés

„Amikor a valóság rejtve marad, amikor a valóságot nem láthatjuk,
be kell érnünk a szimbólumokkal.”
(Tullio Avoledo)

Szövegek kutatásakor, jelentéstartalmuk, belső sajátosságaik megismerése érdekében a szimbolikához kell nyúljunk. Az ilyesfajta vizsgálat által rájövünk, hogy a szövegek önmagukon túl sajátos jelentéstartalommal rendelkeznek. A leírjuk, lejegyzőjük a szimbólumok, bizonyos kifejezések által igyekeznek közölni, plusz jelentéstartalommal ellátni a befogadót. Annál is inkább, mivel azok segítségével a társadalom alapvető tudásanyaga egyik generációról a másikra hagyományozódik át (Turner, 1997, 682–683. o.).

Jelen kutatás keretein belül a szokrális kéziratok szövegszimbolikájával foglalkozunk. A nyelvi szimbólumok perspektivikusságának figyelembe vételével elemezzük s emeljük ki a szöveg jelképeit. A természettel, az évszakokkal, a napszakokkal vagy a növények életciklusával analógiába állított emberi élet az ember és a természet párhuzamára utal. A közvetlen kapcsolat, a természettel, az élővilággal való összhang eredménye ez, mely ősidőktől fogva fennáll. A kéziratok esetében a jelképek jelentős hányada olyan természetességgel hordozza jelentéseiket, hogy értelmezésük kézenfekvő. Nem feltétlenül igényel magyarázatot az, hogy a virág elhervadása temetési szövegeket rejtő kézirat kapcsán fiatal elhunyra utal, a rózsabimbó pedig a zsenge élet megtestesítője. Ebben az értelmezésben a jelek, a szimbólumok az azokat megalkotó közösség kulturális felfogásának ismeretében értelmezhetőek. A legtöbb esetben a népköltészet elemeit fedezhetjük fel a megfogalmazásokban. Általuk lehet személyesebb, szívhez szólóbb maga a szöveg, segítségükkel alkalmazhatók, igazíthatók különféle helyzetekhez (Gál, 2023).

Kutatásunkat Kárpátalján, az ungvári járási Szalókan¹ végeztük. Az említett település magyar ajkú szülőttei nagy mértékben ragaszkodnak hitükhöz, református vallásosságukhoz, kulturális és egyházi alapú hagyományaikhoz (Varga, 1996, 191. o.). Erről tanúskodik a karácsonyi betlehemezés, az újévi kántálás, a húsvéti gubázás hagyománya, a falu lakosságának jelentős eseményeihez (lakodalom, temetés, keresztelő) tartozó, ma is élő szokások. Az örökséghez való ragaszkodás lenyomatai megtalálhatók a paraszti, népi kéziratos füzetekben. Ezek a szövegek szolgáltak jelen dolgozat alapjául.

Témaválasztásunk oka a szakrális irodalomban való mélyebb betekintés és mindezen szövegek filológiai szemléletű vizsgálata. A kutatás forrásvidéke egy olyan település, amellyel kevés szakirodalom foglalkozik. A '90-es években Varga Ibolya végzett alapos szellemi hagyományfeltárást Szalókan. Gyűjtéséből kiderül, hogy az emberi életet meghatározó két fő esemény, a születés és a halál körüli teendőknek, rítusoknak milyen szerepe van a közösség életében. Tanulmányában a halállal kapcsolatos hiedelmekre is kitér (Varga, 1996, 197–198. o.).

A jelen vizsgálat betekintést enged abba a tradicionális szellemiségbe, amely a település vallási közösségeiben még napjainkban is tetten érhető. A tanulmány lehetőséget nyújt a közösség által megörökített szövegek mélyebb, átformált értelmezésére, mondanivalójuk megismerésére. A népköltészeti szövegeket vizsgálva az irodalom jelentéstárához is nyúlunk, s a szövegek irodalmi párhuzamokkal való összevetése új megvilágításban láttatja a népi gondolkodás folyamatát és módzatait.

A tanulmány alapja egy 2024-ben végzett terepmunka alkalmával gyűjtött, búcsúztatókat tartalmazó kéziratos. A vizsgált településen elsősorban a halotti költészethez kapcsolódó, valamint egyéb vallásos tartalmú szövegeket rejtő kéziratosokat gyűjtöttünk. Ezekben a szövegekben a népköltészet elemei látható módon rajzolódni ki, ezáltal sokkal közvetlenebb és személyesebb hatást vetítenek az olvasók felé. A tanulmány során egy kéziratos öt szövegét elemezzük s

¹ Szalóka – Kárpátalja kicsiny, magyarajkú települése a csapi kistérségben. Jelenleg az Ungvári járáshoz tartozik, 1920-ig a Szabolcs vármegyei Tiszaháti járás részét képezte. A falu lakossága a 2001-es népszámlálási adatok alapján 825 fő, ebből 749 fő (90,8%) magyar, 2% ukrán és 6% cigány; természetesen fontos megemlíteni, hogy a háború miatt ez a szám csökkent (Molnár–Molnár D., 2005). Szalókan egyetlen református templom található, amely a falu magyar lakosságának szinte teljes egészében református vallásgyakorlásához igazodik. A templom különlegessége a kazettás mennyezet, amely 123 kézzel festett kazettát foglal magában, Balogh Mihály munkájának eredményeként. Ez a templom egyben a település legjelentősebb látványossága is. A község Tiszaparti fekvéséből adódóan a kezdetektől fogva ki volt téve az árvízveszélynek, amely miatt a lakosságnak számos alkalommal kellett menekülnie. Szalóka közössége különösen híres az összetartásáról és a befogadó szeretetéről (Tenke, 2001, 157–164. o.). A település lakosai dolgozó, munkászerető emberek. A közösségnek megtartó ereje van. (Varga, 1996, 191. o.). A település történetéről Varga Ibolya közölt részletes adatokat (Varga 1996, 189–203. o.).

vizsgáljuk meg, hogy a halál fogalma milyen nyelvi konstrukciókban jelenik meg. A sorokban – melyekre mint a természetfeletti való kapcsolattartás eszközeire is tekinthetünk – szinte egymást követik a szimbólumok, melyek leggyakrabban a természeti képekben mutatkoznak meg.

Nem egyedi vagy sajátos jelenség, mint azt az irodalmi alkotások szimbólumaival való összevetés is bizonyítja, hiszen az összetett és tömör gondolatok, érzelmek kifejezőiként a lírában és a népköltészeti alkotásokban is egyaránt alkalmazott. Az irodalom területéről, a kéziratok tematikáját figyelembe véve, olyan alkotásokat vettünk alapul, melyekben megjelenik a halál, a túlvilág, vagy az arról szóló képzeteket tárja az olvasó elé a költő. A szövegekben rejlő szimbólumokat bemutatva állítjuk egymás mellé a népi kéziratok szövegeit és a műköltészet darabjait. A füzet szövegeit az irodalom olyan lírikusainak alkotásaival vetjük össze, s olyan költőket idézünk (a teljesség igénye nélkül), mint Friedrich Schiller, Arany János, Ady Endre, Kosztolányi Dezső, Csokonai Vitéz Mihály, Weöres Sándor.

2. A kézirat s annak szövegei

A Szalókán gyűjtött, temetési szövegeket, úgynevezett búcsúztatókat tartalmazó kézirat keletkezésének, írásának pontos idejét nem tudjuk. Mindössze két évszám, 1947 és 1968 található a füzetlapokon, így erre az időintervallumra tehetjük a szövegek írását is. A kézirat ma egy szalókai lakos, Bátor József gondnok tulajdonában található. Adatközlőnk elmondása szerint édesanyjától, Vargáné Soós Erzsébettől örökölte, aki szintén kapta a kéziratot, ám az eredeti tulajdonos neve ismeretlen.

A füzetben található szövegek, a halotti búcsúztatók közvetlenül a temetés előtt elhangzott, általában valamilyen dallamra íródott versek (Bartha, 1995, 7–10. o.). A versek dialogikus nyelvi interakcióban jönnek létre az elhunyt hozzátartozói és a kántor egyeztetése révén.

A szövegek megalkotásakor a már meglévő sémák alkalmazása mellett az egyediségre törekvés szándéka is jelen van. A sematizált szerkesztésmódot figyelembe véve megállapítható, hogy a búcsúztatók tartalmát és megalkotottságát is nagyfokú konvencionalizáltság jellemzi (Krizsai, 2017, 53. o.). A bevezető általában a halott korát, a halál okát, valamint az elhunyt általános bemutatását tartalmazza, ezt követi a családban betöltött szerep különböző részletességű megjelenítése, a záró strófák pedig áldást mondanak és felszólítanak a búcsúzásra. Külső megkonstruálásról beszélünk, holott a szövegekben az elhunyt fiktív megnyilatkozói pozícióban jelenik meg, vagyis egyes szám első személyben szól.

„Tudtam, hogy nehéz lesz
Tőletek megválnom
Isten jobbnak látta
Hamar ki múlásom.” (Kézirat, 4. szöveg)

A kézirat egyedinek tekinthető a térségben, hiszen a korabeli búcsúztatókból egyáltalán nem, vagy csak kis számban maradtak fent szövegek. Viszont a szerzőt nem tudjuk, nem lehet csupán egyetlen névhez kötni, mivel ezek az alkotások egyfajta közösségi konstrukciók (Krizsai, 2017). Rajtuk keresztül nemcsak az egyén, hanem a vallási közösség lelki szükséglete, gondolkodásmódja is tükröződik. Az emberi élet egyik legnagyobb fordulójához, átmeneti rítusához, vagyis a temetéshez kapcsolódó szövegeket rejt a kézirat. Közösségi jellege mellett mégis személyes búcsúvételi forma az elhunyttól, mely egyúttal a gyászoló érzésvilágát, gondolatait, az elhunythoz fűződő viszonyát tükrözi (Szokolai, 2021, 158. o.). A szövegek népi búcsúztató énekek, s mint ilyen, lehetővé teszi a gyász, a fájdalom során keletkező gondolatok szabad áramlását, az érzelmek felszínre kerülését. Tehát szubjektivitást feltételez. A kifejezésmóddhoz pedig hozzátartozik a jelképek, szimbólumok, átvitt értelmű gondolatok használata, mely a hallgató, jelen esetben már csak az olvasó számára is információt, értelmet és érzelmet hordoz. Jelen tanulmányban ezeket a szimbólumokat emeljük ki, rávilágítva arra is, hogy nem egyedi érzelmátvitelről, kifejezésmódról van szó. Ugyanez a jelenség a költészetben is megfigyelhető.

3. A búcsúztatás mint rítus

A kézirat tartalmi elemei megkívánják, hogy szóljunk a búcsúztatóról. Maga a halotti búcsúztató átmeneti műfajnak tekinthető az irodalmi és a folklórszövegek között (Voigt, 1998, 15–148. o.). Meghatározó funkciója, hogy segítse az esemény feldolgozását, a gyász megélését (Kunt, 1987). A halál olyan eseményként jelenik meg a szövegekben, amelynek fontos része az elhunyt közösségi kapcsolatainak megjelenítése. A versek nem köthetők egyetlen szerzőhöz, ezért a szövegek maguk is értelmezhetők közösségi konstrukciókként (Krizsai, 2017, 48. o.).

A magyar néphitben a halál után a lélek egy másik világba távozik a temetést követően, de a szertartásig még a földi világ közelében marad. Az élet egyik szakaszából a másikba való átlépést átmeneti rítusoknak nevezi a szakirodalom. A kifejezés Arnold van Gennep nevéhez kapcsolódik, aki az emberi élet eseményeit, egyik periódusból a másikba történő átlépést, változást, állomásokat nevezte így. *„Az egyén élete bármiféle társadalomban egyik életkorból a másikba, egyik foglalkozásból a másikba történő átmenetekből áll”* (Gennep, 2007, 42. o.). A *les rites de passage* általános érvényűvé vált kifejezése alá sorolhatjuk az általunk is

megfogalmazott emberi élet fordulóit – születés, házasság, halál –, mint meghatározó állomásokat ez egyén életében.

Ide kívánczik a lelkek útja képzete is (Ipolyi, 1854/1987, 270–271. o.), mely a legősibb tudatalatti ismerete, mely szerint a földi világot egy kizárólag szellemi érzékeléssel megtapasztalható átjáró köti össze a transzcendens valósággal (Hoppál et al., 1997, 140–141. o.; Sápy, 2024, 97. o.). Az átmenet, a halálközeliség, a lelki krízis olyan élményeket szabadít fel, mely az emberi létezés egyik meghatározó eleme, s mint olyan, fellelhetők valamilyen formában nemcsak a népi hitvilágban, hanem a művészetben, irodalmi művekben is.

A fent említett állomások – születés, házasság, halál – más-más érzelmi fázisai a létnek, ám mégis párhuzamba állíthatók. Egy lakodalom és egy temetés egy keretben történő említése elsősre meglepőnek tűnhet, azonban érdemes megemlíteni azokat a pontokat, amelyek a két esemény búcsúztatói között fellelhetők. Mindkét esetben a búcsúztatás rituális szövegei közös narratívát és szimbolikát hordoznak, amely mélyebb betekintést nyújt a közösség értékrendjébe és hagyományaiba. Másrészt a megjelenő szimbolika egy élményvilág megőrzéséül szolgál egy alkotó folyamatban.

A halott nevében épp úgy búcsúzott a kántor², mint a vőfély a menyasszony nevében (Kunt, 1987). Az elbeszélő mondanivalója egyes szám első személyben került megírásra, és amikor hangot engedtek neki, mindig a szertartás egy kijelölt személye (vőfély, kántor) tolmácsolta az üzenetet, és egyik esetben sem a búcsúzó (menyasszony, elhunyt) írta a beszédet. Szertartás tekintetében mindkét szöveg a búcsúzó háza tájékán, udvarán hangzott el a hozzátartozók előtt. A használt szimbolika is erős hasonlóságot mutat, főként a virág szimbólumokat illetően. Ezt támasztják alá a következő példák:

„Kedves édes Anyám!
Tudom, mint szerettél,
Mint gyöngye virágot ápoltál, neveltél a jóra...” (Sikos, 2006, 31. o.)

„Édes drága anyám elhervat’ a virág
Mejet ugy ápoltál mejet ugy gondoztál” (Kézirat, 5. vers/K.i.)

A következő idézett részekben a szél, a „baj” a „probléma” jelentésével bír, amelytől mindkét esetben a szülő a megóvó:

² Itt meg kell jegyeznünk egy fontos tény és változást a búcsúztatók személyét illetően. A temetéseken egykor általános gyakorlatként egyes szám első személyben történő, tehát a halott nevében elmondott búcsúztatók ma már nem állják meg a helyüket, ellenkeznek a református egyház tanításaival. Jelenleg az élők, a hátramaradottak búcsúznak az elhunyttól (Bővebben lásd: Nagy, 1990).

„Kedves Édes anyám
Ki engem tápláltál
Minden szélről óvtál” (Kézirat, 1. szöveg)

„Köszönöm, hogy engem ennyire neveltél,
Az idők savanyú szelítől őriztél.” (Csúri, 1927, 16. o.)

A halálról mint átmeneti időszakról úgy hitték, hogy a lélek továbbra is érzékeli a földi eseményeket, lát és hall mindent, ami körülötte történik. Ebből a hitrendszerből számos hagyomány és szokás fejlődött ki, amelyek célja az volt, hogy megakadályozzák a lélek visszatérését, és elősegítsék annak békés átjutását a túlvilágra, valamint az elhunyt hozzátartozóinak lelki nyugtatását is szolgálta. Szalókán például a tükör letakarása, az ablakok bezárása, valamint a halott kezébe helyezett pénz mind olyan rítusok voltak, amelyekkel biztosítani kívánták a lélek zavartalan távozását és nyugalomát a másvilágon. A siratás és a virrasztó szintén egy velejárója volt mindennek. Az említett szertartás kettős célt szolgált: egyrészt elősegítette a lélek békés átlépését a túlvilágra, másrészt biztosította az élők számára a lelki megnyugvást. A halottat napközben siratták, éjjel pedig virrasztottak mellette, és ez a feladat főként a legközelebbi női rokonok, például a feleség, az anya, a gyereke vagy a nőtestvér kötelessége volt (Szokolai, 2021, 163. o.).

4. A szövegek szimbolikája

Az alkotók a szellemi síkon a szimbólumok nyelvén beszélnek. Ez tapasztalható a népköltészetben, a művészetben, irodalomban stb. A környezet ihlette szavak, kifejezések átlényegülve plusz jelentéstartalommal bővülnek, melyek képesek a leírtakon túli üzenet, tartalom kifejezésére. Az irodalomban a költők arra használják a szimbólumokat, hogy általuk összetettebb jelentéstartalmat, gondolatokat és érzelmeket tudjanak közvetíteni az olvasó felé. Esetükben a szavak felszínén túli képzetekről beszélünk, olyan egységről, olyan kifejezésmódról, melyben a szavakhoz, a jelhez konnotáció kapcsolódik. Minden szövegtípusnak, így a temetési szertartáshoz tartozó szövegeknek is megvan a maga szimbólumrendszere. Alább ezek jegyeit elemezzük.

4.1. A fá mint szimbólum

A külvilág elemei gyakran átalakulnak a módosult tudatállapot hatására. A színek, formák, természeti elemek (*éjszaka, virág, szél, Hold*) a lélek, a belső világ szimbólumaivá válnak, eszközzé, melyek egy módosult tudatállapot kifejezését szolgálják. A szövegekben megjelenő *növény* különböző kidolgozottságú lehet, ezzel összefüggésben különböző metaforikus konstrukciókban utalhat a halott életkorára és a közösségben betöltött szerepére.

Halotti beszédekben gyakran találkozhatunk a fa motívumával, amely az emberi élet ciklusát szimbolizálja. Az élet magként kezdődik, majd lassan kibontakozik, növekedésével gyökereket ereszt, virágzik és zöldell, egészen addig, amíg el nem éri az élet teljességét és végül elszárad. A sorokban sokszor nincs konkrétan a *fa* megfogalmazva, előfordul, hogy annak egyes részeit használták mondanivalójuk kifejezésül: *ág, levél, törzs*. Viszont ezekben az esetekben már nem a ciklikusság az értelmezés kulcsa, hanem maga a fizikai ember.

Másrészt a fa a növekedést, ugyanakkor az élet állandóságát szimbolizálja. Ezzel a statikussággal pedig azt a természetszerűséget fogalmazza meg, hogy az élet ciklikussága változhatatlan, örök érvényű, s része az emberi létnek.

„Az erős törzsemnek elszáradt az ága” (Kézirat, 1. vers)

„Az erős törzsemről,
óh senki sem hitte
hogy halál fullánkját
bennem eltemette” (Kézirat, 3. vers)

„Nem marat más semi csupán egy levele
Eszta kis levélkét gondozad és ápod
Eben megtalálod majd a meg nyugvásod” (Kézirat, 5. vers)

Egyes versekben előfordul az „*égő fa*”, azaz a *fáklya* szimbóluma. Ez egy nagyon erős és mélyreható jelentéstartalommal bíró jelkép, ugyanis a fáklya az élet lángját testesíti meg, magát az életet, amely világít és meleget ad, amíg ég, de végül leég, és a lángja kialszik. Az említett szimbólum elhalása tehát a halál természetes beálltát jelképezi.

„De már, hogy elégett életem fákjája...” (Kézirat, 1. és 3. vers)

A fáklya a cselekvőképességet, az éberséget jelöli, ám annak kialvása a halál szimbólumaként több költőnél is megjelenik. A tűz kialvása, a sötétség a nyomasztó létet és a halált szimbolizálva jelenik meg a versekben.

„Nem lépett a haldokló elébe
ijesztő váz. Ajkaira csók
hullott, s abban röppent el a léte,
s egy géniusz fáklyát fordított”
(Friedrich Schiller: Görögország istenei, részlet) (Schiller, 1960, 113. o.)

„Egyszersmind az égő fáklyák kialusznak,
Csupán négy világol, mintegy kalauznak...”
(Arany János: Toldi estéje, részlet) (Arany, 1992, 140. o.)

„Mögöttem robajlik az ifjúság,
Elér, elhagy, a fáklyát elragadja.
Isten, add, hogy száguldjon cél felé
S a futó tüzet fennen lobogtassa...”
(Reményik Sándor: Fáklya-futás, részlet) (Reményik, 1931)

4.2. A virág mint szimbólum

A virág gyakran szerepel a szimbólumok között, mintegy jelképezve a fiatal életet, az életörömet, a vidámságot. A szerelem és a halál időtlen jelképei. A halotti költészetben igen jellemző. A szövegkörnyezet és a szövegtípus nagyban meghatározza a jelentéstartalmat. A költészetben többnyire a vidámsággal azonosítható, pozitív képzet társul mellé. A kéziratban a legtöbb esetben a lányok, ifjak említésekor kerül előtérbe. A virág maga a fiatal élet tisztaságával állítható párhuzamba. A pozitív képzet itt eltűnik, ugyanis a vidámság, az életerősség, a teljesség helyett mindig annak végeztére, elhervadására, elhullására utal a szöveg.

„Két lánya volt a falunak, két virága...”
(Kovács Róza, Szalóka; Kézirat, 1926; Énekek és imák gyűjteménye, 16. o.)

Gyakran csupán maga a „virág” kifejezés jelenik meg, viszont előfordul, amikor konkrét nevek tűnnek fel, úgy, mint *rózsa*, *viola* stb. (Gál, 2021, 27. o.). A növények elhalása, hervadása, elhullása az emberi lét végét, a halált szimbolizálják. Nemcsak a búcsúztatókban, de a népi temetési énekekben ugyanúgy nagy számban tűnnek fel a virágok, főként fiatalok haláleseténél (Gál, 2023).

„Fiatal életemnek hullott el virága” (Kézirat, 1. és 3. vers)

„Meg is találtad őt nem gondoltál ara’
Mej’ szépen nyit ithol egy fijatal’ rózsa
Hogy ezt a fiatal rózsát meg is kéne védeni” (Kézirat, 5. vers)

„Ki is nyilt a rózsa teljes pompájába
De a kertész őtet oj kevésbé látá” (Kézirat, 5. vers)

Az utolsó idézett részt illetően nem csupán a rózsabír szimbolikus tulajdonsággal, hanem a kertész alakja is. A kertész a szülőt jelképezi, aki gondozta a rózsát. Utalhat az édesanyára, de legtöbb esetben az édesapát említi.

„E kertész te voltál ki vagy mesze apám
Már csak elmerenghetsz rózsád hervadásán” (Kézirat, 5. vers)

A virágszimbólumoknál megfigyelhető, hogy gyakran a „virágfát” (és ennek különböző változatait) használják.

„Rózsabádnak ágát a vihar le törte
Nem maradt más semicsupán egy levele” (Kézirat, 5. vers)

Kevésbé derűsebbek Ady Endre virágot, pontosabban virág-halmot idéző sorai (lentebb). A *Minden titkok verseiben* megjelenő költemény az élet kérdéseire keresi a választ, ám mégsem talál megnyugtató szavakat. Szürrealista álomversben fejezi ki csupán zaklatott gondolatait, azt a lélekállapotot, amikor minden darabokra hullik. Közelít a kép a halál pillanatához, amikor minden értelmét veszítettnek látszik. A népi kéziratban megfogalmazott gondolatokhoz hasonló lelkiállapotot tükröznek a sorok.

De említhetjük Csokonai csengő bongó szavakkal megírt, s mégis a halálvágyat, a reménytelenséget kifejező versét is (részlet lentebb), melyben a virágok a gyászos mondanivaló, a reményvesztettség, a csüggedő lelkiállapot kifejezésének ellensúlyozásai.

„Álmom, ha kinnal elcsalogatom,
Úgy terül rá testem-lelkemre
Idegenül és fonnyatagon,
Kiabáló jajjal, hidegen,
Mint őszi, tarka virág-halom. (...)
S tipornak szilaj vihar-lovak
Véres, őszi virágoskertemen
S hallom a futó sóhajokat.”
(Ady Endre: Az én virág-halmom, részlet) (Lukács, 2021)

„Jaj, de friss rózsáim
Elhervadtanak;
Forrásim, zöld fáim
Kiszáradtanak;
Tavaszm, vígságom
Téli búra vált...”
(Csokonai Vitéz Mihály: A reményhez, részlet) (Debreczeni szerk., 2003)

A virág szimbólum mögött az idézett részekben a lét, élet, fiatal személy szavak állnak. Az említett szimbólum fedhet olyan közvetlen információkat is az elhunytól, mint a közösségben betöltött szerepe, neme, vagy mint a fentebb említett példa is tükrözi, az életkora (Krizsai, 2017). A virág tehát nagy általánosságban a még élő emberről vetít információt. Ahogyan a virág elhervad vagy leszakítják, úgy múlik el az emberi élet is (Sápy, 2006/2007, 174. o.). A Biblia is használta a virág motívumot az emberi élet mulandóságának kifejezésére. *Az embernek napjai olyanok, mint a fű, úgy virágzik, mint a mezőnek virága. Hogyha általmegy rajta a szél, nincsen többé, és az ő helye sem ismeri azt többé* (Zsolt. 103. 16–17). A szél, vihar motívum a kéziratban is fellelhető:

„De a vihar feljött az ő viharjával
Nem tudtam megbírni annak haragjával
El kelet költözöm és ifjan meghalni” (Kézirat, 5. vers)

A szimbólum jelentése tehát: ahogyan virágot a szél elragadja, és többé nem találni meg a helyét, úgy az emberi élet is gyorsan elmúlhat, nyomot alig hagyva maga után.

A virág gyors hervadása vagy az erőszakos beavatkozás (leszakítás, vihar általi pusztítás) a korai halál, a sors csapásai vagy az élet természetes lezárulásának allegóriája. Ezt a szimbolikát az emberi életre vetítve a virág metaforája azt sugallja, hogy az élet szépsége és vitalitása is csupán átmeneti, a halál által megszakított folyamat.

„Édes drága anyám elhervat’ a virág
Mejet’ ugy’ áptál mejet’ ugy’ gondoztál”. (Kézirat, 5. vers)

„Letépte a rózsát nem maradt csak avar” (Kézirat, 5. vers)

„Letépet a halál nem hagyott virulni” (Kézirat, 5. vers)

„Nem sajnálta életem
Tiporni letörni
Pedig unokáim
Reméltem segíték
nektek fel nevelni” (Kézirat, 1. és 3. vers)

Emil M. Cioran így vélekedett egyik könyvében: *„Szeretni akartam a földet és a mennyet, hóstetteiket és szenvedélyeiket - de semmit sem találtam, ami ne a halálra emlékeztetett volna: arcok, virágok, csillagok - egytől egyig a fonnyadás jelképei, minden lehetséges sírhalmok leendő fejfái!”* (Cioran, 1949, 34. o.). A filozófus

gondolata annak mentén indul el, hogy ami az életben szép, vagy azzá válik, az előbb-utóbb mind az enyészeté lesz, ahogyan a virágok elszáradnak.

4.3. Az évszak szimbólum

Az irodalom területén már általános iskolában nagyon erősen belevésik az ember tudatába, hogy az ősz az elmúlást, a tavasz valami újnak a kezdetét szimbolizálja. Már hosszú idők óta éltek vele az emberek, nagy költők és egyszerű paraszt emberek is, ahogyan a népi kéziratok mutatják. Az évszakok körforgásával az élet ciklikusságát, valamint lelki állapotukat fejezték ki, öntötték szimbólum formába. Az emberi létet ezzel a mindenséget irányító természeti erőkhöz kapcsolják. A keresztény világképben az Isten által teremtett világ rendjét jelképezik (Pál et al., 2001, 103. o.).

Tavasz = megújulás, születés
Nyár= vidámság, fényesség, felnőttkor
Ősz = vég, elmúlás, öregkor
Tél= halál, zordság (Sápy, 2013, 180. o.)

„Jobnak látta Isten
A most vállásomat
Mint sem ősszel nyitni
Tavasz virágokat” (Kézirat, 1. és 3. vers)

A temetési szövegekben jellemző az ősz, mint az öregkor, az elmúlás, a hanyatlás, a rezignáció képe. A kézirat szövegeinél ezzel a jelentéssel találkozunk. A kifejezéssel ugyanezt az életszakaszt jeleníti meg a költészet is. (Baudelaire: *Őszi ének*; Verlaine: *Őszi chanson*; Berzsenyi: *A' Közelítő Tél*; Ady: *Három őszi könnyecsepp*; Kosztolányi: *Vörös hervadás*) Az évszakok változása, a kontraszt pedig az érzelmi állapot, az ember sorsának és érzelmi változásainak tragikus végbe torkolló folyamatát jelképezi. Csokonainál például a boldogság és boldogtalanság kettősségét jelzi: „*Tavaszom, vígságom / Téli búra vált*” (A Reményhez) (Debreczeni szerk., 2003).

Ady Endre költészetében, legbensőbb énjének kivételében érhető tetten, hogy a költő szinte egy belső táj szemlélőjévé válik. A *Párisban járt az Ősz* című költeményében a tejút és Szent Mihály útja elevenedik meg. A költő egy fizikai és szellemi világot él meg egyszerre. Az ősz érintésével az általa említett sugárút a halottak útjává változott. Ily módon „*Az Ősz megszemélyesítését kísérő belső hangok a módosult tudatállapot jelei*” (Sápy, 2024, 102. o.).

Párisba tegnap beszökött az Ősz.
Szent Mihály útján suhant nesztelen,
Kánikulában, halk lombok alatt
S találkozott velem. (...)

Elért az Ősz és súgott valamit,
Szent Mihály útja beleremegett,
Züm, züm: röpködtek végig az uton
Tréfás falevelek.

Egy perc: a Nyár meg sem hőkölt belé
S Párizsból az Ősz kacagva szaladt.
Itt járt s hogy itt járt, én tudom csupán
Nyögő lombok alatt.
(Ady Endre: Párizsban járt az ősz) (Lukács, 2021)

Pár példa mely reprezentálja ezt:

„Szeretem a beteg rózsákat,
Hervadva ha vágnak, a nőket,
A sugaras, a bánatos
Ősz-időket.”
(Ady Endre: A halál rokona, részlet) (Lukács, 2021)

„Holnapra már tán ott leszek alul
s ti így ragyogtok épp a téli esten,
nem tudva rólam, öntudatlanul.”
(Kosztolányi Dezső: Csillagok, részlet) (Domokos, 2005, 604. o.)

A fenti idézetekben a jelzővel ellátott évszak (*bánatos ősz*) vagy a szintén jelzős szerkezettel ábrázolt *téli szél* is nyomatékosítja az adott évszak hangulatát, jelentőségét, s alátámasztja a köztudat által „megfejtésnek” tudott szimbólum jelentését. Az ősz vagy a tél önmagában is a hidegséget, a távolságot, az érettséget, valaminek a végét, a lezárását jelentheti. Ahogy a nyár az élet derekát, a vidámságot, az élettelteliséget bármiféle jelzős szerkezet nélkül is.

„Nyiljon részetekre sok nyár és sok virág
Boldogságot agyon néktek ez a világ” (Kézirat, 5. vers)

4.4. A korona mint szimbólum

A korona kevésbé gyakori a szövegekben. Ez a szimbólum gyakran a fiatalság, az élet kimagasló időszakának jelképe. Ám olyan jelentésben is felfogható, mint a megtestesült Istenre, tanítására, az Igére történő odafigyelés, tehát a vallásos élet jegye, jelképe. Annak letörése, elhajlása a korai megtörését, a sors vagy a körülmények által okozott veszteséget fejezi ki. A letört „korona” itt a teljesség (fiatal élet) és az annak velejáró potenciál elvesztésére utalhat. A szövegkörnyezet és a kulturális kontextus figyelembevételével a korona letörése a tragikus sors, a balsors vagy a kudarc allegóriája lehet, amely a fiatal élet lehetőségeit és reményeit rombolja le.

„Fiatal létemnek letört koronája” (Kézirat, 1. vers)

A letört vagy leesett korona tehát a sors kegyetlenségét és a veszteséget jeleníti meg. Jól tükrözi ezt a kézirat mellett Petőfi Sándor *A puszta, télen* című versének részlete is. A költeményben természetábrázolásba ágyazva jelenik meg a véres korona, mint a lenyugvó nap éke, s szintén az elmúlásra, bevégzésre utal a költemény utolsó soraiban.

„Visszanéz még egyszer
Mérges tekintettel,
S mire elér a szeme a tulsó határra,
Leesik fejről véres koronája.” (Petőfi Sándor: *A puszta, télen*, részlet) (URL1)

4.5. A lánc mint szimbólum

A lánc általában a még élő ember kapcsolatát szimbolizálta a hozzá közel állókhoz, leggyakrabban a házastársi köteléket takarta. A *Szimbólumtár: Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából* című kiadványban is a lánc szimbólumát legfőképp a házassági, a családi, a nemzeti, a közösségi kötődésekkel teszik azonossá (Pál et al., 2001).

„Össze fort láncunknak
nem volt bomlott ága
együt kellett menni
Menynek országába” (Kézirat, 4. és 2. vers)

„Mint madár röptében
Párjával haladva
De erről legjobban
Csak az Isten tudott
Aki a szeretet
Láncához olvasztott” (Kézirat, 4. és 2. vers)

Nagy költőink is éltek a lánc szimbólumával, kapcsolatok, kötődések kifejezése érdekében. Minden esetben az egymáshoz való kapcsolódást, majd annak végeszakadását jelentik a megfogalmazott képek. A *testvéri lánc* az erős, megbombolhatatlan kötelék, más értelmezésében a mélyreható, intenzív kapcsolódás kifejezője. Néhány példa ennek bizonyítására:

„Mi nem látjuk a boldog társakat,
Testvéri láncunk régen elszakadt;
Sorsunk akarta, hogy lankás hegyen
Lakásunk itt a temetőn legyen”
(Lévay József: Akácok a temetőn, részlet) (Voinovich szerk., 1925, 3. o.)

„Egy szikra tán maradt a lángból?...
Valami mégis ide láncol”
(Ady Endre: A műhelyben, részlet) (URL2)

„titkos, testvéri lánc hadd fűzzön szorosán,
kötözzön akkor is kevély, örök rimembe;”
(Charles Baudelaire: Legyen tiéd e vers, hogy majd ha boldogan; ford.:
Tóth Árpád) (Katona, 1973)

4.6. A koporsó mint szimbólum

A koporsó jelentésének egyértelműségét nem vonhatjuk kétségbe. Ám a szövegekben nem mint egyszerű tárgy jelentéssel rendelkeznek, hanem mint az életet elfedő, örökre bezáró megsemmisülésre. A koporsó szakrális középpont, mely mozgásba lendül, és érzékfeletti világba ragadja az alkotót.

„Búcsúzom tőletek, mert eljött a végóra,
Bár hull a könnyetek
Gyászos koporsómra...” (Kézirat, 1. vers)

„E gyászos koporsó
Mindent eltemetett...” (Kézirat, 3. vers)

A koporsó mozgásba lendülését olvashatjuk Ady költeményében is. *Az én koporsó-paripám* című versében teljes lendületben, mintegy révületben láthatjuk a költőt, aki átlényegülve éli meg belső lelki rezdüléseit. A költő egy éjszakai látomást – az alvilági erők vad tombolását – jeleníti meg versében, melyben a koporsó táltoslóként tűnik fel, s teljesen magával ragadja a költőt. S míg a halotti búcsúztató esetében a bezártságot, a szűk légteret, a lezárulást sejtethetjük a koporsó mögött,

addig Ady költeményében az idődimenzió átlépését, a határok kitágítását fedezhetjük fel.

„S akit reszketve lovagolok,

Ezt a titokzatos koporsót.

(...)

S én kacagva nyargalászok.

Vérvevő álom –fickók között

Paripámmal, a koporsóval.”

(Ady Endre: Az én koporsó-paripám, részlet) (Lukács, 2021)

Hasonlóképpen jelenik meg Csokonainál is. A *Tüdőgyűlésomról* c. versében a koporsó az élet és halál vizein hánykolódó hajó képéhez kapcsolódik. Mozgásban van, vagy csupán a mozgás képzetét kelti. Emellett minden esetben, a kéziratban és a versek szövegeiben is a koporsó és a hozzá kapcsolódó személy statikusan vagy dinamikusan, de testi közelségbe kerülnek, összekapcsolódnak azzal a halálra figyelmeztető tárggyal, amelyből majd újjászületnek.

„Mondd meg nekem, hol fekszem én?

Ágy-é, amelyben hánykolódom,

Vagy a koporsó az szintén?

Nem? Csónak ez, mely, jaj, a kétes

Remény és biztos félelem

S az élet és halál setétes

Hullámjain lebeg velem.”

(Csokonai Vitéz Mihály: Tüdőgyűlésomról, részlet) (Debreczeni szerk., 2003)

A bezártságot, a szűk teret a jelentéstartalom egyes esetekben kitágíthatja (Pál et al., 2001, 222. o.). Jó példa erre Weöres Sándor *Pastorale* című verse, mely a férfit befogadó női testet nevezi koporsónak: „*élő koporsó, átfogsz mindenütt*” (Weöres, 1936).

5. Összefoglalás

A tanulmány központi témája egy szakrális kéziratok füzet szövegszimbolikájának elemzése, mely kéziratot a Kárpátalján található, 825 fős lélekszámmal rendelkező Szalókán végzett terepmunka során gyűjtöttünk. A kézirat, amelyet Bátor József helyi lakos bocsátott rendelkezésünkre, betekintést nyújt a népi és vallásos hagyományok szövegeibe, s annak szimbolikájába.

Az elemzésre szánt szövegek vizsgálata során nyilvánvalóvá vált a néprajz és az irodalom közötti párhuzam. Ezt az összefüggést egyes irodalmi művek és a népi kézirat szövegeinek összehasonlításával mutattuk be.

Az elemzés során számos szimbólumot azonosítottunk, amelyek különösen a természeti képekben hordoznak mélyebb jelentéseket. Külön foglalkoztunk a virág, a fa, a fáklya, az évszakok és a koporsó mögöttes jelentésével. Ezek az elemek egyetlen szóval képesek egy teljes üzenetet átadni, ha a befogadó nyitott az értelmezésükre. Az ilyen szimbólumok érzelmi hatása sokszor erősebb lehet, mint egyértelmű, hétköznapi kifejezéseké, hiszen képesek mélyebb rétegekben megszólítani a hallgatót, és akár szívmelengető érzéseket is kiválthatnak.

Külön figyelmet szenteltünk a siratás rítusának, amely mély kulturális és vallási hagyományokhoz kötődik. Emellett vizsgáltuk a temetés és az esküvő búcsúbeszédei közötti strukturális hasonlóságokat, hiszen bár ellentétes események az emberi életben, mindkettő fontos közösségi, rituális, irodalmi elemeket hordoz.

Irodalom

1. Arany János 1992. *Toldi, Toldi estéje, Buda halála*. Budapest: Európai Könyvkiadó.
2. Bartha Elek 1995. *Halotti búcsúztatók a dél-gömöri falvak folklórájában. I-II*. Debrecen.
3. Cioran, Emil M. 2020. *A Bomlás Kézikönyve*. Budapest: Helikon Kiadó.
4. Csúri Bálint szerk. 1927. *Magyar lakodalom. Vőfénykönyv*. Kolozsvár: Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet.
5. Debreczeni Attila szerk. 2003. *Csokonai Vitéz Mihály összes művei*. Debrecen: Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport. https://deba.unideb.hu/deba/csokonai_muvei/ (Letöltés dátuma: 2024. 09. 23.)
6. Domokos Mátyás szerk. 2005. *Kosztolányi Dezső összes versei*. Budapest: Osiris Kiadó.
7. Gál Adél 2021. Halottas alkalmakra írott könyv – a salánki diktálás énekekről. In: Pilipkó Erzsébet – Fogl Krisztián Sándor szerk. *Hitélet és vallásos kultúra a Kárpát-medencében 11*. Veszprém: Laczkó Dezső Múzeum. 558–574. o.
8. Gál, Adél 2022. Dictation as a feature of the Reformed funerals in Transcarpathia. *Народна творчість та етнологія* 393/1: pp. 58–63.
9. Gál Adél 2023. „Elmúlik Istenünk...” A temetkezés és az énekiktálás szokása és kéziratossá emlékei az ugocsai református közösségekben. Doktori disszertáció. Debrecen.
10. Gennep, Arnold van 2007. *Átmeneti rítusok*. Budapest: L'Harmattan Kiadó.
11. Hoppál Mihály – Jankovics Marcell – Nagy András – Szemadám György 1997. *Jelképtár*. Budapest: Helikon Kiadó.
12. Ipolyi Arnold 1854/1987. *Magyar Mythologia*. Békéscsaba: Kner Nyomda.
13. Katona Imre 1978. A magyar halottas énekköltészet tiszta és átmeneti műfajai. *A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei* 10/35: 25–33. o.
14. Katona Tamás szerk. 1973. *Charles Baudelaire versei*. Budapest: Európa Könyvkiadó.
15. Krizsai Fruzsina 2017. Halotti búcsúztatók funkcionális nyelvészeti elemzése. *Ösvények* 2017/1: 48–75. o.

16. Kunt Ernő 1987. *Az utolsó átváltozás. A magyar parasztság halálképe*. Budapest: Gondolat Kiadó.
17. Lukács Krisztián Zoltán szerk. 2021. *Ady Endre összes költeményei*. Szeged.
18. Molnár József – Molnár D. István 2005. *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*. Beregszász: PoliPrint Kiadó.
19. Nagy Olga 1990. Az egyházi tanítástól eltérő szokások az erdélyi református népi vallásosságban. In: Fejős Zoltán – Küllős Imola szerk. *Vallásosság és népi kultúra a határainkon túl*. Budapest: Magyarságkutató Intézet. 124–131. o.
20. Pál József – Újvári Edit – Borus Judit – Ruttkay Helga 2001. *Szimbólumtár: Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából*. Budapest: Balassi Kiadó.
21. Reményik Sándor 1931. *Fáklya-futás*. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Verstar-verstar-otven-kolto-osszes-verse-2/remenyik-sandor-1DE81/romon-virag-1935-1E947/romon-virag-1EC46/faklya-futas-1EC7A/> (Letöltés dátuma: 2024. 09. 26.)
22. Sály Szilvia 2013. *A halotti búcsúztató eredete, történeti rétegei*. Doktori értekezés. Debreceni Egyetem.
23. Sály Szilvia 2024. A magyar népi hitvilág elemei Ady Endre költészetében. A lelkek útja képzet. In: Bartha Elek főszerk. *Vallási Néprajz 18. In memoriam Szigeti Jenő*. Debrecen: Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék.
24. Schiller, Friedrich 1960. *Az örömhöz. Válogatott versek*. Európa Könyvkiadó.
25. Sikos László 2006. *Vőfélykönyv*. Budapest: BBS-Info Kft.
26. Szokolai Katalin 2021. A vigasztalás mint lelki szükséglet megjelenése a népi siratókban. In: Nemes László – Hegedűs Katalin szerk. *Halál az irodalomban*. Budapest: Magyar Hospice-Palliatív Egyesület.
27. Tenke Sándor főszerk. 2001. *Magyar Református Egyházak javainak tára. A határontúli református gyülekezetek templomai, felszerelési tárgyai, könyv- és iratanyaga. Kárpátaljai Református Egyház I-IV. Ungi Egyházmegye*. Budapest.
28. Turner, Victor W. 1997. Átmenetek, határok és szegénység: a communitas vallási szimbólumai. In: Bohannon, Paul – Glazer, Mark szerk. *Mérföldkövek a kulturális antropológiában*. Budapest: Panem Kft. 675–711. o.
29. URL1: Magyar Elektronikus Könyvtár. *Petőfi Sándor összes költeményei*. <https://mek.oszk.hu/01000/01006/html/index.htm> (Letöltés dátuma: 2024. 09. 23.)
30. URL2: *Ady Endre: A műhelyben*. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Verstar-verstar-otven-kolto-osszes-verse-2/ady-endre-13441/versek-14C48/a-muhelyben-14D9C/> (Letöltés dátuma: 2024. 09. 26.)
31. Varga Ibolya 1996. Babonák és hiedelmek Szalókan. In: P. Punykó Mária szerk. *„Szem látta, szív bánta...” Kárpátaljai néprajzi és honismereti tanulmányok*. Budapest – Beregszász: Hatodik Síp Alapítvány – Mandátum Kiadó. 189–203. o.
32. Voigt Vilmos szerk. 1998. *A magyar folklór*. Budapest: Osiris Kiadó.
33. Voinovich Géza szerk. 1925. *Lévay József utolsó versei. 1909–1918*. Budapest.
34. Weöres Sándor 1936. Pastorelle. In: *Nyugat*, 9. szám.

References

1. Arany, János 1992. *Toldi, Toldi estéje, Buda halála* [Toldi, Toldi's evening, The Death of King Buda]. Budapest: Európai Könyvkiadó. (In Hungarian)
2. Bartha, Elek 1995. *Halotti búcsúztatók a dél-gömöri falvak folklórájában. I-II.* [Funeral eulogies in the folklore of South Gömör villages. I-II]. Debrecen. (In Hungarian)
3. Cioran, Emil M. 2020. *A Bomlás Kézikönyve* [A Brief Handbook of Decay]. Budapest: Helikon Kiadó. (In Hungarian)
4. Csúri, Bálint ed. 1927. *Magyar lakodalom. Vőfénykönyv* [Hungarian wedding. "Groom" book]. Kolozsvár: Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet. (In Hungarian)
5. Debreczeni, Attila ed. 2003. *Csokonai Vitéz Mihály összes művei* [Poems of Mihály Csokonai Vitéz, edited by Attila Debreczeni]. Debrecen: Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport. https://deba.unideb.hu/deba/csokonai_muvei/ (Accessed: 23. 09. 2024). (In Hungarian)
6. Domokos, Mátyás ed. 2005. *Kosztolányi Dezső összes versei* [Poems of Dezső Kosztolányi, edited by Mátyás Domokos]. Budapest: Osiris Kiadó. (In Hungarian)
7. Gál, Adél 2021. Halottas alkalmakra írott könyv – a salánki diktálás énekekről [Book written for funerals – about the songs of Shalanky sang by *lining out*]. In: Pilipkó Erzsébet – Fogl Krisztián Sándor szerk. *Hitélet és vallásos kultúra a Kárpát-medencében 11.* Veszprém: Laczkó Dezső Múzeum. 558–574. o. (In Hungarian)
8. Gál, Adél 2022. Dictation as a feature of the Reformed funerals in Transcarpathia. *Narodna tvorčist ta etnoložiia* 393/1: pp. 58–63.
9. Gál, Adél 2023. „Elmúlik Istenünk...” A temetkezés és az énekdiktálás szokása és kéziratos emlékei az ugocsa református közösségekben [„Our God is fading away...” The customs and manuscript memories of funerals and song dictation in the Reformed communities of Ugocsa county]. Doctoral Dissertation. Debrecen. (In Hungarian)
10. Gennep, Arnold van 2007. *Átmeneti rítusok* [The Rites of Passage]. Budapest: L'Harmattan Kiadó. (In Hungarian)
11. Hoppál, Mihály – Jankovics, Marcell – Nagy, András – Szemadám, György 1997. *Jelképtár* [Symbol library]. Budapest: Helikon Kiadó. (In Hungarian)
12. Ipolyi, Arnold 1854/1987. *Magyar Mythologia* [Hungarian Mythology]. Békéscsaba: Kner Nyomda. (In Hungarian)
13. Katona, Imre 1978. A magyar halottas énekköltészet tiszta és átmeneti műfajai [Pure and transitional genres of Hungarian mortuary poetry]. *A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei* 10/35: 25–33. o. (In Hungarian)
14. Katona, Tamás ed. 1973. *Charles Baudelaire versei* [Poems of Charles Baudelaire]. Budapest: Európa Könyvkiadó. (In Hungarian)
15. Krizsai, Fruzsina 2017. Halotti búcsúztatók funkcionális nyelvészeti elemzése [Functional linguistic analysis of funeral eulogies]. *Ösvények* 2017/1: 48–75. o. (In Hungarian)
16. Kunt, Ernő 1987. *Az utolsó átváltozás. A magyar parasztság halálképe* [The last transformation. The death vision of the Hungarian peasantry]. Budapest: Gondolat Kiadó. (In Hungarian)
17. Lukács, Krisztián Zoltán ed. 2021. *Ady Endre összes költeményei* [Poems of Endre Ady, edited by Krisztián Zoltán Lukács]. Szeged. (In Hungarian)

18. Molnár, József – Molnár D., István 2005. *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében* [Population and Hungarians of Transcarpathia based on census data]. Beregszász: PoliPrint Kiadó. (In Hungarian)
19. Nagy, Olga 1990. Az egyházi tanítástól eltérő szokások az erdélyi református népi vallásosságban [Customs different from church doctrine in Transylvanian Reformed folk religiosity]. In: Fejős Zoltán – Küllös Imola eds. *Vallásosság és népi kultúra a határainkon túl*. Budapest: Magyarságkutató Intézet. 124–131. o. (In Hungarian)
20. Pál, József – Újvári, Edit – Borus, Judit – Ruttkay, Helga 2001. *Szimbólumtár: Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából* [Symbol library: Symbols, motives, topics from universal and Hungarian culture]. Budapest: Balassi Kiadó. (In Hungarian)
21. Reményik, Sándor 1931. *Fáklya-futás* [Torch-running]. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Verstar-verstar-otven-kolto-osszes-verse-2/remenyik-sandor-1DE81/romon-virag-1935-1E947/romon-virag-1EC46/faklya-futas-1EC7A/> (Accessed: 26. 09. 2024). (In Hungarian)
22. Sápy, Szilvia 2013. *A halotti búcsúztató eredete, történeti rétegei* [The origins of funeral eulogies]. Doctoral Dissertation. Debreceni Egyetem. (In Hungarian)
23. Sápy, Szilvia 2024. A magyar népi hitvilág elemei Ady Endre költészetében. A lelkek útja képzet [The motives of the Hungarian folk belief world in the poetry of Endre Ady. The image of the path of souls]. In: Bartha Elek ed. *Vallási Néprajz 18. In memoriam Szigeti Jenő*. Debrecen: Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék. (In Hungarian)
24. Schiller, Friedrich 1960. *Az örömhöz. Válogatott versek* [Ode to Joy. Selected poems]. Európa Könyvkiadó. (In Hungarian)
25. Sikos, László 2006. *Vőfélykönyv* [“Groom” book]. Budapest: BBS-Info Kft. (In Hungarian)
26. Szokolai, Katalin 2021. A vigasztalás mint lelki szükséglet megjelenése a népi siratókban [The emergence of consolation as a spiritual need in folk laments]. In: Nemes László – Hegedűs Katalin eds. *Halál az irodalomban*. Budapest: Magyar Hospice-Palliatív Egyesület. (In Hungarian)
27. Tenke, Sándor ed. 2001. *Magyar Református Egyházak javainak tára. A határontúli református gyülekezetek templomai, felszerelési tárgyai, könyv- és iratanyaga. Kárpátaljai Református Egyház I-IV. Ungi Egyházmegye* [The repository of the assets of the Hungarian Reformed Church. Churches, equipment, books and documents of congregations across borders. Transcarpathian Reformed Church]. Budapest. (In Hungarian)
28. Turner, Victor W. 1997. Átmenetek, határok és szegénység: a communitas vallási szimbólumai [Transitions, borders and poverty: the religious symbols of “communitas”]. In: Bohannon, Paul – Glazer, Mark eds. *Mérföldkövek a kulturális antropológiában*. Budapest: Panem Kft. 675–711. o. (In Hungarian)
29. URL1: *Petőfi Sándor összes költeményei* [Poems of Sándor Petőfi]. <https://mek.oszk.hu/01000/01006/html/index.htm> (Accessed: 23. 09. 2024). (In Hungarian)
30. URL2: *Ady Endre: A műhelyben* [Endre Ady: In the workshop]. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Verstar-verstar-otven-kolto-osszes-verse-2/ady-endre-13441/versek-14C48/a-muhelyben-14D9C/> (Accessed: 26. 09. 2024). (In Hungarian)

31. Varga, Ibolya 1996. Babonák és hiedelmek Szalókán [Superstitions and beliefs in Solovka]. In: P. Punykó Mária ed. „Szem látta, szív bánta...” *Kárpátaljai néprajzi és honismereti tanulmányok*. Budapest – Beregszász: Hatodik Síp Alapítvány – Mandátum Kiadó. 189–203. o. (In Hungarian)
32. Voigt, Vilmos ed. 1998. *A magyar folklór* [Hungarian Folklore]. Budapest: Osiris Kiadó. (In Hungarian)
33. Voinovich, Géza ed. 1925. *Lévay József utolsó versei. 1909–1918* [The last poems of József Lévay. 1909–1918]. Budapest. (In Hungarian)
34. Weöres, Sándor 1936. Pastorale. In: *Nyugat*, 9. szám. (In Hungarian)

Szakrális kéziratok szövegeinek szimbolikája

Gál Adél, PhD. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék, docens. gal.adel@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0002-2032-709X.

Bacskai Dorina. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék, BA-hallgató. bacskai.dorina.b22mr@kmf.org.ua.

A szimbólumok olyan részei költészetünknek, amelyek bár halványulni látszanak, de kikopni sosem fognak. A szimbólumok egyszerre hatnak az ember tudatos és tudatalatti gondolkodására, értelmezési variációkat kínálnak a jelentés kódolásához. Sokszor egy szó magába foglalhat egy egész létérzést, amit talán még perifrázissal sem tudnánk érthetőbben és érezhetőbben elmondani, leírni. Természetesen előfordul, hogy érzelmi, vagy akár társadalmi helyzetünk nem is enged konkrét kinyilatkoztatást, megnyilvánulást. Jelen tanulmány egy kárpátaljai településen, Szalókán gyűjtött szakrális kézirat szövegszimbolikáját vizsgálja. A kutatás említett forrásvidéke egy olyan település, amellyel kevés szakirodalmi forrás foglalkozik. A vizsgálat betekintést enged abba a tradicionális szellemiségbe, amely a település vallási közösségeiben még napjainkban is tetten érhető. A tanulmány lehetőséget nyújt a közösség által megörökített szövegek mélyebb, átformált értelmezésére, jelentéstartalmuk megismerésére. A folklór és az irodalom határterületén mozgunk. Munkánkban többek között kirajzolódik, hogy a két terület között erős kapcsolat áll fenn. Ezt az összefüggést egyes irodalmi művek és népi kéziratok szövegeinek összehasonlításával mutattuk be. Az elemzés során számos szimbólumot azonosítottunk, amelyek különösen a természeti képekben hordoznak mélyebb jelentéseket. Külön foglalkoztunk a virág, a fa, a fáklya, az évszakok és a koporsó mögöttes jelentésével. Minderre példaként lírikusok műveit vetettük össze „paraszi írásokkal”, központba helyezve a szimbólumhasználatot. Az elemzésre szánt szövegek vizsgálata során nyilvánvalóvá vált a néprajz és az irodalom közötti párhuzam. Ezt az összefüggést egyes irodalmi művek és népi kéziratok szövegeinek összehasonlításával szemléltettük. Olyan költőket idézünk, mint Friedrich Schiller, Arany János, Ady Endre, Kosztolányi Dezső, Csokonai Vitéz Mihály, Weöres Sándor. A tanulmányban említésszerűen helyet kaptak az esküvői és halottas búcsúztatók szimbolikájának összevetései is. Érzelmi töltetükben messze állnak egymástól az emberi élet ezen állomásai, ám a szövegvizsgálat számos hasonlóságot feltételez.

Kulcsszavak: szimbólum, szakrális kézirat, irodalom, szöveg.

Символіка текстів сакральних рукописів

Гал Одел, доктор філософії. Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ, кафедра філології, доцент. gal.adel@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0002-2032-709X.

Бачкай Дорина. Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ, кафедра філології, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. bacskai.dorina.b22mr@kmf.org.ua.

Символи були і залишаються невід'ємним елементом поетичного мислення. Символічні образи одночасно впливають і на свідомість, і на підсвідомість людини, пропонуючи різні варіанти тлумачення для розкодування значення. Часто одне слово здатне вмістити весь емоційний стан людини, який більш зрозуміло та відчутно ми б не могли передати навіть з допомогою цілої низки перифраз. Звісно трапляються й такі випадки, коли емоційна ситуація чи суспільне становище не дозволяють людині виявити конкретні емоції чи дії. У статті здійснено аналіз символіки текстів сакрального рукопису, зібраних в одному з населених пунктів Закарпатської області – селі Соловка. Рукопис датований 1968 роком. Він містить тексти реформатських похоронних прощальних промов. Автор невідомий, але громада села й досі зберігає ці тексти. Дослідження є міждисциплінарним, поєднуючи фольклористику та літературознавство. У статті простежено тісний зв'язок між фольклором та літературою, який ми розкриваємо шляхом компаративного аналізу окремих літературних творів та фольклорних текстів. У ході аналізу нами ідентифіковано значну кількість образів-символів, які часто набувають додаткового глибинного смислу в образах природи. Зокрема, у публікації зосереджено увагу на розкритті значень таких символічних образів, як квітка, дерево, смолоскип, пори року та труна. Для ілюстрації використано як приклади з ліричних творів, так і з «сільських текстів», звернено увагу на використання символіки в обох видах текстів. У ході аналізу зроблено висновок про чіткий зв'язок між етнографією та літературою, який проілюстрований зіставленням літературних творів та текстів народного рукопису. До аналізу залучено поезії таких митців, як Фрідріх Шиллер, Янош Арань, Ендре Аді, Дежев Костолані, Мігай Чоконоі Вітейз, Шандор Вереш. Крім цього, у статті проведено порівняння символіки весільних та похоронних текстів. Попри те, що ці події в житті людини мають протилежне емоційне наповнення, аналіз текстів виявив чимало перегуків.

Ключові слова: символ, сакральний рукопис, література, текст.

Symbolism of the texts of sanctified manuscripts

Adél Gál, PhD. Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Department of Philology, associate professor. gal.adel@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0002-2032-709X.

Dorina Bacskai. Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Department of Philology, BA student. bacskai.dorina.b22mr@kmf.org.ua.

Symbols have always been an integral and permanent part of our poetry. Although their presence may be fading, they will never completely disappear. Symbols simultaneously influence both our conscious and subconscious thought, providing interpretive variations to encode meaning. A single word can often encapsulate an entire existential feeling that we might not be able to express or describe more clearly and emotionally, even with the help of a paraphrase. Of course, there are times when our emotional or even social circumstances prevent us from making specific declarations, manifestations. This study examines the textual symbolism of a sanctified manuscript collected in Solovka, a village located in Transcarpathia. The research's mentioned source area is a settlement that has received little attention in the academic literature. The study offers insight into the traditional spirit that is still evident in the religious communities of the settlement today. It provides an opportunity for a deeper, reinterpreted understanding of the texts preserved by the community and their significance. We are working at the intersection of folklore and literature. The study reveals, among other things, that there is a strong connection between the two areas. During the analysis a number of symbols were identified that carry deeper meanings, especially in natural images. We dealt separately with the meanings of the flower, the tree, the torch, the seasons and the coffin. As an example, we compared the works of lyric poets with "folk writings", focusing on the use of symbols. During the examination of texts intended for analysis, a clear parallel between ethnography and literature became evident. This connection was demonstrated through a comparison of certain literary works, poems and texts of folk manuscripts. Poets such as Friedrich Schiller, János Arany, Endre Ady, Dezső Kosztolányi, Mihály Csokonai Vitéz, and Sándor Weöres were quoted. The study also includes comparisons of the symbolism found in texts of wedding and funeral ceremonies. Despite the significant emotional distance between these stages of human life, text analysis suggests many similarities.

Keywords: *symbol, sanctified manuscript, literature, text.*

Mellékletek

Az alábbiakban a halotti búcsúztatókat tartalmazó kézirat néhány oldala látható. A fotókat készítette Gál Adél és Bacskai Dorina.

Oh megjelent tömeg 1968. IV. 28.
 Gyásos gyülekezet
 Hűk listeletemre
 Ide el jöttetek
 Vessetek pillantást
 Az életem feletti
 Mennyi próbán kellett
 Élni végemet
 Hűs gyermek koromban
 Hűn felárvá voltam
 Az árva kesyeret
 En is meg jöttem
 Vélle az életem
 A korok felédre
 Mint mader reptelen
 Járjával haladra
 De erőt legyőltam
 Csak az Isten tudott
 Hűi a szelelt
 Lámcsahor érvantolt!

Nemom Némoronyom
 Jó kérem komám
 Kérésit gyermekeim
 És jó sógoraim
 Unoka testvérem
 És jó szomszédaim
 Végzeteseg ^{leg} gyásos gyülekezet
 Hűk temetésemen
 Kérésit venni jöttetek
 Hűi egy könyvet is eft el inttem
 Mindenkire Isten
 Hogy alázat kérem
 Türe meg Isten
 Járadozókat
 Hűk ki kérésit
 Gyásos kórosómat
 Hatal a harangzó
 El kell innen mennem
 Megpróbálom én után
 Nem len vissza tértem
 Tára lesz a terem
 Hűt paról vételel
 Hűves hű család
 Kérésit gyülekezet az Isten vételel

Halotti Búcsúztatás 1947. II. 13.
 Embereknek
 Hűves jó napok kik eljöttetek ide
 Ismét egy ifjúnak végzetesére
 Kérem tudom ti is ritok és kesyeretek
 Juggatok art ti is hogy mi volt az élet
 A élet harait meg kertem mint gyermek
 Vessetek sorsomat sok sok jó emberek
 Szegény jó anyámmal of sok nehéz napon
 Ami nehéz éltünk soha sem volt nyugton
 Of sohat haladtunk of sohat szenvedtünk
 Mégis of heves volt érte az érdemünk
 Ha bátram másokat sejt is boldog leni
 Nekem ahon úgy féjt ha tam volna sírni
 Hogy ~~men~~ tudok én is ojan boldog leni
 De bele nyugotam hűs oly sejt az élet
 Megvstem utól évt engem is a végzet
 Hogy el hűt menem merre merre tágra
 Sol of seomon volt életem és árva
 Of ahol of merre élttem hűs napokat

1968. IV. 26. án
 Hűk temetésemen
 Gyásos gyülekezet
 Hűk temetésemen
 Végzetes ritok
 Tudom hogy ki esordul
 A szemek környez
 Hűk korán búcsúsom
 Bűntek örökre.
 Az erős törzsemnek
 Elrámt az ága
 Tatal léttemnek
 Lelont koronája
 Mint a legzebb ritog
 Hűk ritult a léttem
 Isten mindent adott
 Hűk ^{temetésemen} ~~temetésemen~~ családott
 Hűk gyermekeket
 És sejt unokákat
 Hűkben gyönyörködjek